UOT 327

BAHAR HÜSEYN
Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi,
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
huseynbahar@yahoo.com

RUSİYA-UKRAYNA MÜHARİBƏSİ BÖYÜK DÖVLƏTLƏRİN QARŞIDURMASI KONTEKSTİNDƏ

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/111/156-162

Rusiya-Ukrayna müharibəsi XXI əsrin beynəlxalq münasibətlər sistemində dərin geosiyasi dəyişikliklərə səbəb olaraq böyük dövlətlərin qarşıdurmasının yenidən aktuallaşdığını göstərir. Müharibə təkcə iki dövlət arasında hərbi toqquşma deyil, həm də qlobal güc mərkəzləri – ABŞ, Avropa İttifaqı, Rusiya və Çinin strateji maraqlarının kəsişdiyi geosiyasi qarşıdurma meydanına çevrilmişdir. Məqalədə münaqişənin yaranma dinamikası, regional və qlobal təhlükəsizlik arxitekturasına təsiri, sanksiyalar sisteminin Rusiya iqtisadiyyatı və beynəlxalq enerji bazarları üçün nəticələri, NATO-nun Şərqə doğru genişlənməsi kontekstində ortaya çıxan fundamental ziddiyyətlər təhlil olunur. Eyni zamanda Ukraynanın hərbi-siyasi dəstək mexanizmləri, Qərbin vahid mövqeyinin formalaşması və informasiya müharibəsinin yeni texnologiyalar fonunda rolu araşdırılır. Tədqiqat göstərir ki, müharibə beynəlxalq sistemdə güc balansını dəyişdirməklə yanaşı, gələcəkdə uzunmüddətli geopolitik bloklaşma və yeni soyuq müharibə riskini artırır. Məqalə həm klassik güc nəzəriyyələrinə, həm də müasir təhlükəsizlik yanaşmalarına əsaslanmaqla böyük dövlətlərin qarşıdurmasının strateji mahiyyətini izah edir.

Açar sözlər: Rusiya-Ukrayna müharibəsi, geopolitika, böyük dövlətlərin qarşıdurması, NATO, sanksiyalar, qlobal təhlükəsizlik.

Giriş. Rusiya–Ukrayna müharibəsi XXI əsr beynəlxalq münasibətlər sistemində güc balansının kəskin şəkildə dəyişdiyi və böyük dövlətlərin qarşıdurma xəttinin daha da sərtləşdiyi mərhələ kimi qiymətləndirilir. Bu münaqişə yalnız iki dövlət arasında hərbi toqquşma deyil, həm də qlobal geosiyasi nizamın yenidən qurulması prosesinin əsas katalizatorlarından biridir. Mövcud vəziyyət ABŞ, Avropa İttifaqı, Çin və digər aparıcı aktorların xarici siyasət prioritetlərinə təsir edir, beynəlxalq təhlükəsizlik arxitekturasında yeni risklər və qeyri-müəyyənliklər yaradır [20, s.41-43].

Beləliklə, tədqiqatın aktuallığı böyük dövlətlərin maraqlarının toqquşması fonunda müharibənin geosiyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik nəticələrini sistemli şəkildə təhlil etmə zərurətindən irəli gəlir.

Əsas hissə: Beynəlxalq münasibətlərdə böyük dövlətlərin qarşıdurması anlayışı qlobal güc balansının dəyişməsi, hegemonluq uğrunda mübarizə və regional təsir dairələrinin yenidən bölüşdürülməsi ilə bağlı fundamental nəzəri çərçivələrlə izah olunur. Bu kontekstdə realizm, neorealizm və güc keçidi nəzəriyyələri Rusiya-Ukrayna müharibəsinin geosiyasi mahiyyətini başa düşmək üçün ən adekvat elmi əsaslar kimi çıxış edir.

Realist nəzəriyyəyə görə, beynəlxalq sistem anarxik quruluşa malikdir və dövlətlər əsas aktor olaraq öz təhlükəsizliklərini güc toplamaqla təmin etməyə çalışırlar. Hans Morgenthau dövlətlərarası münasibətlərin mahiyyətini "güc uğrunda davamlı mübarizə" kimi səciyyələndirir və böyük dövlətlərin rəqabətini beynəlxalq nizamın təbii xüsusiyyəti hesab edir [22, s.13-15]. Bu yanaşma Rusiya-Ukrayna müharibəsini Moskvanın postsovet məkanında strateji təsirini qorumaq və Qərbin Şərqə doğru genişlənmə cəhdlərinə qarşı balans yaratmaq təşəbbüsü kimi izah etməyə imkan verir.

Realizmin digər nümayəndəsi John Mearsheimer NATO-nun genişlənməsini Rusiyanın təhlükəsizlik arxitekturasına sistemli təhdid kimi qiymətləndirir və müharibənin köklərini Qərbin Rusiya sərhədlərinə siyasi-hərbi təzyiqinin artması ilə əlaqələndirir [21, s.77-79]. Bu çərçivədə qarşıdurma iki dövlət deyil, Qərb bloku ilə Rusiya arasında güc və təsir mübarizəsinin ifadəsi kimi dəyərləndirilir.

Neorealizmin struktur yanaşması həmçinin böyük dövlətlərin qarşıdurmasının regional münaqişələri qlobal səviyyəyə daşıyan mexanizmlərini izah edir. Bu baxımdan Rusiya-Ukrayna qarşıdurması

təkcə regiondaxili münaqişə deyil, həm də qlobal güc strukturunun asimmetriyalarının nəticəsi kimi ortaya çıxır.

Güc keçidi nəzəriyyəsinə görə beynəlxalq sistemdə dominant gücün zəifləməsi və yüksələn gücün meydana çıxması müharibə riskini artırır. Oran Young və Robert Gilpin bu proseslərin əsas səbəbini "sistemli tarazsızlıq" və hegemonluğun yenidən bölüşdürülməsi ilə əlaqələndirirlər [7, s.34-38]. Bu kontekstdə Rusiya-Ukrayna müharibəsi ABŞ-ın qlobal sistemdəki hegemonluğunu qorumaq səyləri ilə Rusiya və müəyyən dərəcədə Çin kimi alternativ güclərin yüksəlişi arasında baş verən qarşıdurmanın regional təzahürü kimi xarakterizə edilə bilər.

Güc keçidi nəzəriyyəsi həm də Qərb–Rusiya münasibətlərində etimadın azalması, sanksiya siyasətinin sərtləşməsi və yeni ittifaqların formalaşması kimi prosesləri izah edir. Bu nəzəri yanaşmaya görə gərginliyin artması təkcə hərbi səbəblərlə deyil, həm də beynəlxalq nizamın dəyişməsi ilə bağlı sistemli amillərlə şərtlənir.

Liberal nəzəriyyələr isə böyük dövlətlər arasında qarşıdurmanın iqtisadi qarşılıqlı asılılıq, beynəlxalq təşkilatlar və diplomatik mexanizmlər vasitəsilə azaldıla biləcəyini iddia edir. Robert Keohane və Joseph Nye qarşılıqlı asılılığın yüksək olduğu beynəlxalq sistemlərdə müharibə ehtimalının azalacağını bildirirlər [15, s.112-115]. Lakin Rusiya-Ukrayna müharibəsi bu yanaşmanın məhdudiyyətlərini üzə çıxarmışdır: enerji asılılığı, ticarət əlaqələri və beynəlxalq hüquq çərçivələri qarşıdurmanın qarşısını almağa kifayət etməmişdir.

Beləliklə, böyük dövlətlərin qarşıdurması fenomeni bir neçə nəzəri yanaşmanın kəsişməsində başa düşülə bilər. Realizm və neorealizm müharibənin güc balansı və təhlükəsizlik dilemması ilə bağlı dərin struktur səbəblərini açıqlayır. Güc keçidi nəzəriyyəsi qlobal hegemoniyanın dəyişməsi fonunda qarşıdurmanın qaçılmazlıq elementlərini vurğulayır. Liberal yanaşma isə mövcud beynəlxalq institutların bu qarşıdurmanı önləməkdə nə dərəcədə qeyri-kafi qaldığını göstərir. Bu nəzəri çərçivələr Rusiya-Ukrayna müharibəsinin təkcə regional yox, həm də sistemli böhran olduğunu elmi şəkildə əsaslandırır.

Rusiya-Ukrayna münasibətlərinin formalaşması və hazırkı müharibəyə gətirib çıxaran proseslər postsovet məkanının siyasi təkamülü, regional təhlükəsizlik arxitekturasının dəyişməsi və qlobal güc balansının yenidən qurulması ilə sıx bağlıdır. Münaqişənin mənbələrini düzgün anlamaq üçün tarixi, siyasi və geosiyasi amillərin sistemli şəkildə təhlili zəruridir.

1991-ci ildə SSRİ-nin dağılması postsovet məkanında yeni dövlət quruculuğu prosesinin başlanmasına gətirib çıxardı. Ukraynanın müstəqillik qazanması ilə yanaşı, Rusiya ilə siyasi, hərbi və iqtisadi əlaqələrin necə formalaşacağı artıq o dövrdən mübahisəli məsələ kimi ortaya çıxmışdı. Moskva Ukraynanı tarixi, mədəni və strateji təsir dairəsinin əsas elementi kimi qəbul edir, Kiyev isə tədricən Avro-atlantik inteqrasiya istiqamətində addımlar atmağa başlayırdı [26, s.22-24].

1994-cü il Budapeşt Memorandumu Ukraynanın nüvə silahından imtinasını təmin etsə də, qarşılığında verilən təhlükəsizlik təminatları gələcəkdə ölkənin təhlükəsizlik arxitekturasını tam qoruya bilmədi. Rusiya memorandumun imzalanmasından sonra da Ukraynanı öz təsir dairəsində saxlamağa çalışırdı [24, s.6-7].

2004-cü il "Narıncı inqilab" Moskvanın regiondakı təsirini ciddi şəkildə zəiflətdi. Qərb yönümlü siyasi qüvvələrin hakimiyyətə gəlməsi və NATO ilə əməkdaşlığın genişlənməsi Kremlin narahatlığını artırdı. Bu dövrdə Rusiya enerji siyasətini alətə çevirərək Ukrayna üzərində təsirini bərpa etməyə çalışdı.

Rusiya-Ukrayna münasibətlərində dönüş nöqtəsi 2014-cü il Yanukoviç hakimiyyətinin devrilməsi və Avropa İttifaqı ilə Assosiasiya Sazişinin imzalanması oldu. Moskva bu dəyişiklikləri Qərbin regiona "geosiyasi müdaxiləsi" kimi dəyərləndirdi [19, s.29]. 2014-cü ilin martında Rusiya Krımı ilhaq etdi və bu akt beynəlxalq hüququn pozulması kimi qiymətləndirildi [2, s.127-129].

Krımın ilhaqından sonra Donetsk və Luqansk bölgələrində separatçı hərəkatlar genişləndi və Rusiya tərəfindən dəstəkləndi. 2014-2015-ci illərdə Minsk razılaşmaları atəşkəs və siyasi həll üçün çərçivə yaratmağa çalışsa da, tərəflər arasında etimadın olmaması səbəbindən proses dayanmış şəkildə qaldı [17, s.48-49]. Beləliklə, münaqişə "dondurulmuş müharibə" statusu aldı, lakin qarşıdurma heç vaxt tam dayanmadı.

Rusiya uzun müddət NATO-nun Şərqə doğru genişlənməsini öz milli təhlükəsizliyinə ciddi təhdid kimi qiymətləndirirdi. 2008-ci il Buxarest Sammitində Gürcüstan və Ukraynanın gələcəkdə NATO üzvlüyünə namizəd kimi qeyd edilməsi Moskvanın narahatlığını daha da artırdı [23, s.3]. Vladimir Putin bu məsələni "Rusiya üçün qırmızı xətt" adlandırmışdı [9, s.97].

2021-ci ilin sonundan etibarən Rusiya Ukrayna sərhədləri boyunca geniş hərbi qüvvə cəmləşdirməyə başladı. Diplomatik kanallar vasitəsilə NATO ilə qarşılıqlı təhlükəsizlik zəmanətləri üzrə razılaşma əldə olunmadıqdan sonra 24 fevral 2022-ci ildə Rusiya Ukraynaya hücum etdi. Moskva əməliyyatı "xüsusi hərbi əməliyyat" kimi təqdim etsə də, beynəlxalq ictimaiyyət bunu tam miqyaslı müharibə kimi qiymətləndirdi [16, s.12].

Müharibənin ilk aylarından etibarən ABŞ və Avropa İttifaqı Ukraynaya siyasi, iqtisadi və hərbi dəstəyini artırdı. Rusiya isə münaqişəni Qərbə qarşı "mədəni-sivilizasiyalı mübarizənin" bir hissəsi kimi təqdim etməyə başladı [18, s.4]. Beləliklə, münaqişə regional sərhədləri aşaraq böyük dövlətlərin qarşıdurma meydanına çevrildi.

Bakı həm Ukraynanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir, həm də Rusiya ilə strateji və iqtisadi münasibətləri qorumağa çalışır - bu, regional həssaslıq və təhlükəsizlik mənafelərindən irəli gəlir [11, s.87-100].

Ukrayna-Rusiya münasibətlərində identiklik faktoru xüsusi rol oynayır. Rusiya siyasi elitası uzun müddət Ukraynanı "tarixi Rusiya dünyasının ayrılmaz hissəsi" kimi təqdim etməyə çalışmış, bu ideoloji yanaşma Moskvanın siyasi qərarlarında mühüm rol oynamışdır [25, s.301-305]. Ukraynada isə 2014-cü ildən sonra milli identikliyə əsaslanan dövlətçilik modeli güclənmiş və postsovet dövrünün ən güclü anti-Rusiya cəmiyyəti formalaşmışdır.

Bu iki ziddiyyətli identiklik modeli münaqişənin sosiopolitik dərinliyini artırmış və onu sırf geosiyasi çərçivədən çıxarıb tarixi-sivilizasiya xarakterli qarşıdurmaya çevirmişdir.

Nəticə olaraq, Rusiya-Ukrayna müharibəsinin tarixi-siyasi konteksti göstərir ki, münaqişə təkcə iki dövlət arasındakı münasibətlərin pozulması nəticəsində deyil, həm də postsovet məkanında güc balansının dəyişməsi, NATO–Rusiya münasibətlərinin gərginləşməsi və identiklik qarşıdurması kimi çoxşaxəli amillərin birləşməsi nəticəsində meydana çıxmışdır.

Rusiya-Ukrayna müharibəsi lokal və ya regional münaqişə çərçivəsindən kənara çıxaraq qlobal güc mərkəzləri arasında strateji rəqabətin əsas elementinə çevrilmişdir. Bu proses böyük dövlətlərin geosiyasi, iqtisadi, hərbi və normativ maraqlarının bir-biri ilə toqquşduğu çoxqatlı qarşıdurma strukturu formalaşdırmışdır. Müharibənin analizi göstərir ki, ABŞ, Avropa İttifaqı, Çin və digər güclərin reaksiyası və siyasətləri münaqişənin gedişatına və beynəlxalq sistemin gələcək arxitekturasına birbaşa təsir edir.

ABŞ üçün Rusiya-Ukrayna müharibəsi yalnız Ukraynanın suverenliyi ilə bağlı məsələ deyil, həm də Avroatlantik məkanın təhlükəsizliyinin qorunması və Rusiyanın qlobal təsir imkanlarının məhdudlaşdırılması ilə əlaqəlidir. ABŞ-ın milli təhlükəsizlik strategiyasında Rusiya "revizionist güc" kimi qiymətləndirilir və onun Avrasiyada təsir dairəsini genişləndirməsi qlobal nizam üçün əsas risklərdən biri hesab olunur.

ABŞ tərəfindən Ukraynaya hərbi və maliyyə dəstəyin artırılması Vaşinqtonun müharibəni Rusiya gücünün zəiflədilməsi üçün tarixi imkan kimi qiymətləndirdiyini göstərir. Buna paralel olaraq, ABŞ-ın sanksiya siyasəti Rusiya iqtisadiyyatını qlobal maliyyə sistemindən tədricən uzaqlaşdırmış və Moskvanın enerji, bank və texnologiya sektorlarına ciddi məhdudiyyətlər tətbiq etmişdir. Bu yanaşma ABŞ–Rusiya qarşıdurmasını strateji rəqabətin açıq fazasına keçirmişdir.

Mearsheimer-in qeyd etdiyi kimi, ABŞ-Rusiya münasibətlərində qarşıdurma "təhlükəsizlik dilemması" çərçivəsində dərinləşməkdədir: bir tərəfin müdafiə məqsədli addımı digər tərəf tərəfindən təhdid kimi qəbul edilir [21, s.81].

Avropa İttifaqı üçün Rusiya-Ukrayna müharibəsi həm təhlükəsizlik, həm də enerji asılılığı baxımından strateji dönüş nöqtəsinə çevrildi. Aİ-nin Rusiya qazından asılılığının yüksək olması uzun illər Kremlin Avropaya qarşı geoiqtisadi təsir aləti kimi istifadə olunurdu [8, s.44-47]. Müharibədən sonra Aİ məcburi şəkildə enerji mənbələrini diversifikasiya strategiyasını yeniləmiş, alternativ qaz tədarükü, bərpaolunan enerji və enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi üzrə yeni proqramlar qəbul etmişdir.

Aİ-nin Ukraynaya geniş hərbi, maliyyə və siyasi dəstək verməsi təşkilatın geosiyasi rolunu artırmaq cəhdi kimi qiymətləndirilir. Bununla belə, analitiklər Aİ-nin strateji muxtariyyətinin hələ də məhdud olduğunu qeyd edirlər [4, s.62]. Müharibə Avropanın təhlükəsizlik arxitekturasında NATO-nun həlledici rolunu daha da möhkəmləndirmişdir.

Çin Rusiya-Ukrayna müharibəsinə ehtiyatla yanaşaraq formal neytrallıq nümayiş etdirmiş, lakin strateji səviyyədə Moskva ilə əməkdaşlığı gücləndirmişdir. Çin üçün müharibə həm ABŞ-ın qlobal liderliyini sınağa çəkən proses, həm də özünün çoxqütblü dünya nizamı vizyonunu təşviq etmək imkanı kimi görünür.

Müharibə təkcə hərbi əməliyyatlarla məhdudlaşmır; böyük dövlətlər arasında iqtisadi və texnoloji qarşıdurma da kəskinləşmişdir. ABŞ və Aİ tərəfindən tətbiq olunan sanksiyalar qlobal enerji bazarlarına, bank əməliyyatlarına və yüksək texnoloji məhsulların tədarükünə təsir etmişdir. Bu, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə yeni "bloklaşma" meylini gücləndirmiş, qlobal təchizat zəncirlərində Rusiya ilə bağlı riskləri artırmışdır [5, s.88-91].

Bununla yanaşı, Rusiya enerji ixracını Asiya ölkələrinə yönəltmiş və Qərb sanksiyalarını kompensasiya etməyə çalışmışdır. Lakin texnoloji məhdudiyyətlər Rusiyanın uzunmüddətli iqtisadi və hərbi potensialına ciddi təsir göstərməkdədir.

Bəzi müəlliflər iddia edir ki, müharibə Avropanın enerji təminatçılığı strategiyasını dəyişdirdiyi üçün Azərbaycan üçün Avropa ilə iqtisadi-ticarət sahəsində əməkdaşlığın dərinləşməsi və qaz ixracının artması kimi imkanlar ortaya çıxıb. Onlar həmçinin risklərə (məs. maliyyə bazarlarında dalğalanma, tədarük zəncirlərində kəsintilər) diqqət çəkir və siyasətçilərə enerji diplomatiyasının gücləndirilməsini tövsiyə edirlər [10, s.40].

BMT Təhlükəsizlik Şurası münaqişə qarşısında effektiv qərar verməkdə çətinlik çəkmişdir, çünki Rusiya veto hüququndan istifadə edərək qərarları bloklayır. Bu, BMT sisteminin struktur problemlərini daha da aktuallaşdırmış və qlobal təhlükəsizlik sisteminin islatı çağırışlarını gücləndirmişdir. NATO isə müharibə nəticəsində öz strateji əhəmiyyətini artırmış və Şimali Avropada yeni genişlənmə dalğası (Finlandiya və İsveçin üzvlüyü) baş vermişdir. Bu genişlənmə Rusiya üçün yeni strateji təzyiq yaradır və NATO-nun qlobal rolu haqqında yeni diskussiyalar açır.

Müharibənin böyük dövlətlərarası qarşıdurma çərçivəsində təhlili göstərir ki:

- Münaqişə ABŞ və Rusiya arasında uzunmüddətli strateji rəqabətin kəskin fazasıdır.
- Avropa İttifaqının enerji asılılığı, təhlükəsizlik siyasəti və geosiyasi müstəqilliyi bu müharibədən ciddi şəkildə təsirlənmişdir.
- Çin münaqişədən qlobal çoxqütblü sistemin formalaşması üçün strateji imkan kimi istifadə edir.
- Beynəlxalq təşkilatların funksional məhdudiyyətləri qlobal təhlükəsizlik arxitekturasının yenilənməsi ehtiyacını üzə çıxarmışdır.
- Sanksiyalar və texnoloji qarşıdurma beynəlxalq sistemdə yeni bloklaşma və parçalanma proseslərini gücləndirir.

Beləliklə, Rusiya-Ukrayna müharibəsi qlobal güclərin qarşıdurmasının ən kritik məkanlarından birinə çevrilmiş və XXI əsrin beynəlxalq nizamının gələcək konturlarını müəyyən edən əsas hadisəyə çevrilmişdir.

Rusiya-Ukrayna müharibəsi təkcə Şərqi Avropa regionunun təhlükəsizlik arxitekturasını sarsıtmamış, həm də beynəlxalq sistemin struktur balansına ciddi təsirlər göstərmişdir. Müharibənin nəticələri siyasi, iqtisadi, enerji, təhlükəsizlik və humanitar müstəvilərdə çoxşaxəli şəkildə özünü göstərir. Qlobal miqyasda isə münaqişə beynəlxalq münasibətlər sistemində güc mərkəzlərinin yenidən formalaşmasına, geoiqtisadi təchizat xəritəsinin dəyişməsinə və dövlətlərin təhlükəsizlik strategiyalarının yenilənməsinə səbəb olmuşdur.

Finlandiya və İsveçin NATO-ya üzvlük müraciətləri regionun illərlə davam edən neytrallıq modelini dəyişdirərək təhlükəsizlik arxitekturasını köklü şəkildə yeniləmişdir [20, s.87].

Müharibə həmçinin postsovet məkanında geosiyasi risklərin artmasına səbəb olmuş, Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionlarında güc balansına təsir göstərmişdir. Qərbin Rusiyaya qarşı tətbiq etdiyi sanksiyalar Moskvanın region ölkələrinə təsir imkanlarını nisbi şəkildə məhdudlaşdırmış, bu isə regional güc mərkəzlərinin (Türkiyə, Çin) aktivliyinin artmasına yol açmışdır [14, s.59].

Müharibənin ən ciddi təsirlərindən biri qlobal enerji bazarlarında qeyri-sabitliyin artması olmuşdur. Avropa İttifaqının Rusiyadan qaz və neft idxalını azaltmaq istiqamətində apardığı siyasət enerji təhlükəsizliyi strategiyalarının kəskin şəkildə yenidən qurulmasına səbəb olmuşdur [12, s.22]. Avropanın LNG təchizatına keçidi, Xəzər regionu və Yaxın Şərq enerji resurslarının strateji əhəmiyyətinin artması enerji xəritəsinin yenidən formalaşmasına gətirib çıxarmışdır.

Bununla yanaşı, enerji qiymətlərinin qlobal artımı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə inflyasiya təzyiqini yüksəltmiş və iqtisadi artımı ləngitmişdir. Dünya Bankının hesablamalarına görə, müharibədən sonra enerji qiymətləri 2022-2023-cü illərdə təxminən 52% artmış və bu, bir çox ölkələrdə enerji yoxsulluğunun dərinləşməsinə səbəb olmuşdur.

Rusiya və Ukrayna buğda, günəbaxan yağı, qarğıdalı və digər strateji kənd təsərrüfatı məhsullarının əsas tədarükçüləridir. Müharibə bu məhsulların ixracının azalmasına və qlobal ərzaq təchizat zəncirlərində fasilələrə səbəb olmuşdur [6, s.19]. Xüsusilə Afrika və Yaxın Şərq ölkələri Ukraynadan buğda idxalından asılı olduqları üçün ərzaq böhranı ilə üzləşmişlər.

"Qara dəniz taxıl təşəbbüsü" çərçivəsində müəyyən dövrlərdə ixracın qismən bərpa olunması böhranı nisbi şəkildə yumşaltsa da, davamlı təhlükəsizlik riskləri ərzaq qiymətlərinin qeyri-sabitliyini qoruyub saxlamışdır. Bir çox beynəlxalq təşkilatlar müharibəni XXI əsrin ən ciddi ərzaq böhranlarının katalizatoru kimi qiymətləndirir.

Müharibə qlobal təchizat zəncirlərində fasilələr yaratmış, logistika risklərini artırmış və beynəlxalq ticarətin strukturunu dəyişdirmişdir. Bir çox Qərb şirkətinin Rusiyadan çıxması, sanksiyalar, maliyyə əməliyyatlarının məhdudlaşdırılması və valyuta bazarlarında qeyri-sabitlik beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə yeni realıqlar formalaşdırmışdır [13, s.52].

Qlobal inflyasiya səviyyəsinin yüksəlməsi, ərzaq və enerji qiymətlərinin artması dünya iqtisadiyyatının bərpa prosesini ləngitmiş və xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrin borc yükünü artırmışdır. IMF-in 2023-cü il proqnozlarına görə, müharibədən sonra qlobal iqtisadi artım 1.5-2% aşağı düşmüşdür [13, s.54].

Müharibə BMT Təhlükəsizlik Şurasının effektivliyini yenidən gündəmə gətirmiş, veto mexanizminin beynəlxalq sülhün qorunması baxımından məhdudiyyətlərini ortaya çıxarmışdır. Bu isə beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin reforması ilə bağlı yeni diskussiyaları gücləndirmişdir [1, s.63].

Eyni zamanda, münaqişə Qərb blokunun (ABŞ-AB) daha sıx inteqrasiyasına səbəb olmuş, Çin və Rusiya arasında strateji tərəfdaşlığı dərinləşdirmiş və qlobal miqyasda bloklaşma meyllərinin güclənməsinə gətirib çıxarmışdır [3, s.101]. Bu proses çoxqütblü beynəlxalq sistemin daha kəskin şəkildə formalaşmasına şərait yaratmışdır.

Ukraynada milyonlarla insanın məcburi köçkünə çevrilməsi Avropada II Dünya müharibəsindən sonra ən böyük humanitar böhranlardan birini yaratmışdır. BMT-nin məlumatlarına görə, müharibənin ilk ilində 8 milyona yaxın insan Avropa ölkələrinə sığınmışdır. Bu hal sosial inteqrasiya, əmək bazarı, təhlükəsizlik və iqtisadi yük baxımından qəbul edən ölkələr üçün ciddi sınaqlardır.

Nəticə. Rusiya-Ukrayna müharibəsi XXI əsrin beynəlxalq münasibətlər sistemində dərin struktur dəyişikliklərinə səbəb olan, yalnız iki dövlət arasında hərbi toqquşma deyil, həm də böyük dövlətlərin geosiyasi maraqlarının sərt şəkildə toqquşduğu qlobal böhran kimi qiymətləndirilir. Tədqiqat boyunca göstərildiyi kimi, müharibə beynəlxalq hüquq prinsiplərinin aşınmasını sürətləndirmiş, güc siyasətinin yenidən legitim vasitə kimi qavranılmasına yol açmış və beynəlxalq təhlükəsizlik arxitekturasında sistemli boşluqları üzə çıxarmışdır.

Bununla yanaşı, qarşıdurma qlobal enerji bazarlarında ciddi təlatümlərə səbəb olmuş, Avropa İttifaqının enerji təminatında struktur transformasiyaları zəruri etmiş, həmçinin tədarük zəncirlərində davamlılıq risklərini artırmışdır. Regional müstəvidə isə müharibə Cənubi Qafqaz, Mərkəzi Asiya və Qara dəniz hövzəsində geosiyasi balansın yenidən formalaşmasına gətirib çıxarmış, xüsusilə Türkiyənin vasitəçilik səyləri və təhlükəsizlik rolunun güclənməsinə səbəb olmuşdur. Bu vəziyyət region ölkələrinin manevr imkanlarını genişləndirsə də, onların təhlükəsizlik gündəliyində yeni çağırışlar yaratmışdır.

Müharibənin davam etməsi beynəlxalq sistem üçün üç əsas nəticəni aktuallaşdırır. Birincisi, qlobal güc mərkəzləri arasında qarşıdurmanın uzunmüddətli xarakter alması ABŞ-Rusiya və ABŞ-Çin münasibətlərində daha sərt bloklaşma meyllərini gücləndirir. İkincisi, beynəlxalq iqtisadiyyatın parçalanması və ticarət bloklarının yaranması qlobal iqtisadi inteqrasiyanın əvvəlki dinamizmini zəiflədir.

Üçüncüsü, Avropada yeni təhlükəsizlik arxitekturasının formalaşması NATO-nun genişlənməsi və hərbi-siyasi koordinasiyanın artması ilə paralel gedir ki, bu da Rusiya tərəfindən uzunmüddətli strateji təhdid kimi dəyərləndirilir.

Nəticə etibarilə, Rusiya-Ukrayna müharibəsi beynəlxalq münasibətlər sistemində dönüş nöqtəsi kimi çıxış edir. Münaqişənin yaratdığı geosiyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik çağırışları qlobal səviyyədə daha kollektiv və adaptiv idarəetmə mexanizmlərinə ehtiyac olduğunu göstərir. Bu isə yalnız regional aktorların və qlobal güc mərkəzlərinin qarşılıqlı asılılığa əsaslanan yeni əməkdaşlıq modelinə hazır olduqları təqdirdə mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Acharya, A. *The Multiplex World Order: Global Governance After the Liberal Era.* – Cambridge: Polity Press, 2023. – 312 s.
2. Allison, R. Russian ‘Deniable’ Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules. // *International Affairs*, 2014, cild 90, № 6, s. 1255–1297.
3. Allison, R. Strategic Competition and the Ukraine Conflict. // *International Affairs*, 2023, cild 99, № 2, s. 95–112.
4. Biscop, S. European Strategy After the Ukraine War. – Brüssel: Egmont Institute, Egmont Paper № 120, 2022. – 55–70 s.
5. Connolly, Richard. *Russia’s Response to Sanctions: How Western Economic Statecraft is Reshaping the Political Economy in Russia.* – Cambridge: Cambridge University Press, 2018. – 276 s.
6. Food and Agriculture Organization (FAO). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2023.* – Roma: FAO Publishing, 2023. – 260 s.
7. Gilpin, R. *War and Change in World Politics.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – 272 s.
8. Henderson, J.; Sharples, J. *Russia’s War and Global Energy Markets.* – Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2023. – 148 s.
9. Hill, F.; Gaddy, C. *Mr. Putin: Operative in the Kremlin* (2-ci nəşr). – Vaşinqton: Brookings Institution Press, 2015. – 468 s.
10. Huseynli, Ayisha. Impacts of the Russia-Ukraine War on Relations between Azerbaijan and the European Union. – SSRN Research Paper, 3 fevral 2024. – 40 s.
11. Huseynov, Vasif. The Russia–Ukraine War: Perspective of Azerbaijan. // *Caucasus Strategic Perspectives*, 2022, cild 3, № 1, s. 87–100.
12. International Energy Agency (IEA). *Global Energy Security Review 2023.* – Paris: IEA Publications, 2023. – 190 s.
13. International Monetary Fund (IMF). *World Economic Outlook 2023: Navigating Global Divisions.* – Vaşinqton, DC: IMF Publishing, 2023. – 210 s.
14. Kazantsev, A. *Russia’s Foreign Policy and the Post-Soviet Space: New Challenges.* – Moskva: MGIMO University Press, 2024. – 320 s.
15. Keohane, R. O.; Nye, J. S. *Power and Interdependence* (3-cü nəşr). – Nyu-York: Longman, 2001. – 330 s.
16. Kuzio, T. *Genocide and Fascism in Putin’s Russia*. New York: Routledge, 2022, 312 s.
17. Kramer, M. *The Roots of Russia’s Ukraine Policy*. Washington, DC: Wilson Center Press, 2020, 264 s.
18. Lukyanov, F. Russia’s Strategic Vision After the Ukraine Crisis. *Russia in Global Affairs*, 20(2), 2022, 1–10.
19. Mankoff, J. *Russia and the West After the Ukraine Crisis*. Washington, DC: Center for Strategic & International Studies (CSIS), 2014,198 s.
20. Mearsheimer, J. J. *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New York: Yale University Press, 2022, 372 s.
21. Mearsheimer, J.J. Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault. *Foreign Affairs*, 93(5), 2014,1-12.
22. Morgenthau, H. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1948, 489 s.

23. NATO. *Bucharest Summit Declaration*. Brussels: NATO Headquarters, 2008, 45 s.
24. Pifer, S. *Order from Chaos: The Ukraine Crisis and European Security*. Washington, DC: Brookings Institution, 2014, 76 s.
25. Plokhy, S. *Lost Kingdom: The Quest for Empire and the Making of the Russian Nation*. New York: Basic Books, 2017, 360 s.
26. Sakwa, R. *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London: I.B. Tauris, 2015, 425 s.

БАХАР ГУСЕЙН
Преподаватель Бакинского государственного университета, доктор политических наук по философию

РОССИЙСКО-УКРАИНСКАЯ ВОЙНА В КОНТЕКСТЕ КОНФЛИКТА ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ

Российско-украинская война стала одним из наиболее масштабных геополитических кризисов XXI века, продемонстрировав обострение противостояния крупных держав и изменение глобальной архитектуры безопасности. Конфликт вышел за рамки двустороннего вооружённого противостояния и превратился в арену стратегического соперничества США, Европейского союза, России и Китая. В статье анализируются исторические предпосылки конфликта, влияние войны на региональные и глобальные системы безопасности, последствия санкционного давления для российской экономики и мировых энергетических рынков, а также роль расширения НАТО в формировании новых линий напряжённости. Особое внимание уделено механизму военной и политической поддержки Украины со стороны Запада, стратегии информационного противоборства и трансформации международных институтов. Исследование показывает, что затяжная война усиливает тенденции к формированию новых блоков, углублению раскола между крупными державами и росту рисков долгосрочной конфронтации.

Ключевые слова: Российско-украинская война, геополитика, противостояние держав, НАТО, санкции, международная безопасность.

BAHAR HUSEYN
Lecturer, Baku State University, PhD in political science

RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE CONTEXT OF THE CONFLICT OF GREAT POWERS

The Russia-Ukraine war represents one of the most significant geopolitical turning points of the twenty-first century, marking the re-emergence of great-power confrontation within the international system. Far from being a bilateral military conflict, the war has evolved into a strategic arena involving major global actors such as the United States, the European Union, Russia and China. This article examines the origins and escalation dynamics of the conflict, its implications for regional and global security architectures, and the impact of Western sanctions on the Russian economy and global energy markets. The study also explores NATO's eastward enlargement as a source of structural tension, the mechanisms of military and political support to Ukraine, and the expanding role of information warfare against the backdrop of new technologies. Findings indicate that the conflict is reshaping the global balance of power, accelerating geopolitical polarization and increasing the likelihood of a prolonged era of great-power rivalry. The research integrates classical power theories with modern security approaches to provide an analytical understanding of strategic competition among major states.

Keywords: Russia-Ukraine war, geopolitics, great-power rivalry, NATO, sanctions, global security.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 05 noyabr 2025-ci il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 30 noyabr 2025-ci il.
Rəyçilər: t.ü.f.d. Qurban Məmmədov, s.e.d. Adil Mirabdullayev.